

Chociaż liturgia chrześcijańska bardzo wcześnie oddzieliła się od synagogalnej, Ps 23/24 zachował w niej swej uprzywilejowane miejsce. Treść jego nadawała się bowiem doskonale do interpretacji tajemnic paschalnych Chrystusa: zstąpienia do Otchłani (*descensio*), chwalebного Zmartwychwstania i wstąpienia do nieba (*ascensio*)³⁴.

W Chrystusie wstępującym na prawicę Ojca widzi Kościół swego Pana (*Kyrios*), „do którego należy ziemia i wszystko co na niej” (w. 1; por. 1 Kor 10, 26). On bowiem jest Słowem, które niegdyś stworzyło ten świat; On też przez krew swego krzyża odkupił Kościół i „utwierdził go ponad wodami” jak arkę Noego (w. 2; por. 1 P 3, 20 n). Chrystus jest także jedynym człowiekiem „rąk nieskalanych i czystego serca”, godnym „wstąpić na górę Bożą” (w. 3 n). „On otrzymał błogosławieństwo od Boga”, by nim obdarzyć cały świat (w. 5 n; por. Ef 4, 10). On wreszcie, zwyciężając „władcę tego świata”, okazał się „Panem Chwały” (ww. 7—10; por. 1 Kor 2, 8), gdy „dzięki własnej krwi wkroczył raz na zawsze do miejsca świętego, przynosząc wieczne odkupienie” (Hbr 9, 12)³⁵.

Tak odczytuje Kościół misterium Paschy swego Pana w psalmie recytowanym w liturgii godzin „pierwszego dnia po szabacie”.

Lublin

KS. ANTONI TRONINA

³⁴ Wiadomo, że święto Paschy obejmowało w Kościele pierwotnym całość misterium Chrystusa: od Wcielenia do Zesłania Ducha Świętego.

³⁵ Zob. S. Rinaudi, *I Salmi, preghiera di Cristo e della Chiesa*, Torino 1973, 175.

Ks. Norbert Mendecki

DZIAŁALNOŚĆ JANA BEN ZAKKAJA I GAMALIELA II W JABNE

Działalność Chrystusa i jego uczniów leży u podstaw Nowego Testamentu. Przedstawiciele żydostwa odrzucili jednak Nowy Testament. Ich działalność poszła w inny kierunek. W I wieku po n. Chr. jesteśmy świadkami rozłamu: religia żydowska rozwinęła Stary Testament w kierunku Talmudu; chrześcijaństwo w kierunku Nowego Testamentu. Dlatego Talmud nazwany jest często Nowym Testamentem Żydów. Nośnikami tradycji żydowskiej byli faryzeusze i uczeni w Piśmie. Oni to stworzyli system religijny, który przetrwał do czasów współczesnych. Inne grupy religijne (Saduceusze, Eseeńczycy, Zeloci itp.) przestawały praktycznie istnieć. Zburzenie Jerozolimy

w r. 70 po n. Chr. zapoczątkowało nowy okres w dziejach narodu wybranego. Świątynia jerozolimska jako ośrodek kultu dla całego świata żydowskiego legła w gruzach. Masę Żydów zginęło. Wszystkie grupy religijne, za wyjątkiem faryzeuszów i uczonych w Piśmie, zostały unicestwione. Dlatego faryzeusze przejęli inicjatywę jako obrońcy i nosiciele tradycji żydowskiej. Jeszcze z okresu świątyni jerozolimskiej stworzyli system „pobożności Pisma Świętego”, w pewnej mierze mogącej istnieć bez świątyni. Dlatego łatwo im było dostosować się do nowych warunków. Wiodącymi postaciami tych nowych czasów byli Jan (Johan) ben Zakkaj i Gamaliel II.

Jeszcze w czasie oblężenia Jerozolimy udało się Janowi ben Zakkaj ująć cało z oblężonego miasta, ponoć w trumnie. O tym, jak i o wizycie Rabiego u cesarza Wespazjana, który zezwolił na założenie żydowskiego centrum religijnego w Jabne informuje Talmud (Git 56a—b i paralele).¹ Jan ben Zakkaj osiedlił się na brzegu morza w Jabne (gr. = Jamnia), małej miejscinie należącej do posiadłości cesarskich. Tutaj zgromadził wokół siebie licznych uczniów z kręgów faryzejskich i uczonych w Piśmie i tym samym stanął na czele całego ocalałego żydostwa.² Czy był Jan faryzeuszem z okresu przed zburzeniem Jerozolimy? Jeżeli nie, to na pewno należał do szerokiego kręgu uczonych w Piśmie. Owi uczeni w Piśmie rekrutowali się przede wszystkim z osób świeckich. Ich pobożność opierała się w pierwszej linii na Biblii, a nie na kulcie świątynnym.³ Dlatego też łatwiej im było dostosować się do nowych warunków w okresie, kiedy świątynia leżała w gruzach. Jan ben Zakkaj próbował stworzyć nowy kult religijny. W tym celu założył struktury sądownictwa religijne, które to miały być przedłużeniem działalności Sanhedrynu jerozolimskiego.⁴

¹ Jan ben Zakkaj przepowiedział rzekomo Wespazjanowi, że ten zostanie cesarzem. Kiedy przepowiednia się spełniła, cesarz Wespazjan z wdzięczności zezwolił Janowi na założenie żydowskiego ośrodka naukowego w Jabne, por. G. Stemberger, *Die sogenannte „Synode von Jabne“ und das frühe Christentum*, w: „Kairos” 19 (1977), 14—21, szczeg. 15; por. też Jochanan ben Sakkaj w: *Jüdisches Lexikon* III, Berlin 1929, 291—293; Jochanan ben Zakkaj w: *Encyclopaedia Judaica* X, Jerusalem 1971, 148—154.

² W Jabne znajdował się rzymski obóz dla internowanych Żydów, powstały po zburzeniu Jerozolimy w roku 70 po n. Chr. Pobyt w obozie wykorzystał Jan ben Zakkaj na gromadzenie uczniów, którzy to w późniejszym okresie stworzyli duchowe i polityczne centrum żydostwa, G. Stemberger, dz. cyt., 15; Aboth 2, 8 n wymienia pięciu najzdolniejszych uczniów Jana: Eliezer ben Hyrkanos, Jehośua ben Hananja, Jose Kapłan, Simon ben Nethanel, Eliazar ben Arakh, por. H. L. Strack, *Einleitung in Talmud und Midrasch*, München⁶ 1976.

³ Por. G. Stemberger, *Das klassische Judentum. Kultur und Geschichte der rabbinischen Zeit (70 n. Chr. bis 1040 n. Chr.)*, München 1979, 16—17; por. też Sofer w: J. Maier / P. Schäfer, *Kleines Lexikon des Judentums*, Stuttgart 1981, 280.

⁴ H. L. Strack / G. Stemberger, *Einleitung in Talmud und Midrasch*, München⁷ 1982, 12.

Jan ben Zakkaj miał wielu przeciwników i wrogów. Ostro występowali przeciwko niemu kapłani, broniąc starych praw i przywilejów. Ponieważ Rabbi uciekł z oblezionej Jerozolimy i przeszedł na stronę Rzymian, wielu faryzeuszów nie chciało go poprzez to zaakceptować. Także Rzymianie nie widzieli w nim duchowego przywódcy narodu żydowskiego.⁵

W latach pomiędzy rokiem 80 a 90 pojawia się następca Jana ben Zakkaja, Gamaliel II.⁶ O losach Jana z tego okresu nic nie wiemy: czy zmarł, czy zrezygnował dobrowolnie z urzędu pod wpływem silnej opozycji, czy był do tego zmuszony?

Gamaliel II był synem Simeonsa ben Gamaliela I, przywódcy faryzeuszów sprzed roku 70.⁷ Jego działalność była ważnym ogniwem w dalszym rozwoju tradycji żydowskiej. Wspólnie z innymi Rabinami odbył Gamaliel II podróże, do Rzymu i do Syrii. Powodem pierwszej podróży było prawdopodobnie grożące niebezpieczeństwo prześladowania Żydów przez cesarza Domicjana (por. Sifre Pp Par. 43, F. 94 n). Nie jest to jednak historycznie do udowodnienia.⁸ Cesarz ten skazał na śmierć jedynie członków własnej rodziny za sympatię dla Żydów. Podróż do Syrii miała na celu ułożenie dobrych stosunków z władzami państwowymi.

Za jego kadencji odbył się tzw. „Synod w Jabne”. Pojęciem tym określa się szereg ustaw i decyzji nauczycieli jabnieńskich. Jedną z tych ustaw było zatwierdzenie, względnie nowe opracowanie tzw. „błogosławieństwa dla heretyków” (*birkat haminim*) w modlitwie „Osiemnastu Błogosławieństw”.⁹ To posunięcie „prawne” doprowadziło do definitywnego oddzielenia się judeo-chrześcijan od Żydów. Śla-

⁵ G. Stemberger, *Der Talmud. Einführung — Texte — Erläuterungen*, München 1982, 10; A. Schalit, *Die Erhebung Vespasians nach Flavius Josephus, Talmud und Midrasch*. Zur Beschiehte einer messianischen Prophetie w: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II*, Berlin 1975, 208—327, szczeg. 316—322.

⁶ Późniejsza tradycja mówi nawet o dawidowym pochodzeniu Gamaliela II poprzez pokrewieństwo z Hilelem; por. Gamaliel II w: *Jüdisches Lexikon II*, Berlin² 1968, 889—892; Gamaliel, Rabban w: *Encyclopaedia Judaica VII*, Jerusalem 1971, 296—298; G. Stemberger, dz. cyt., 10.

⁷ Gamaliel I (hazaqen = Stary) żyjący w pierwszej połowie I wieku po n. Chr. był nauczycielem św. Pawła, „Ja jestem Żydem — mówił Paweł — urodzonym w Tarsie w Cylicji. Wychowałem się jednak w tym mieście, u stóp Gamaliela otrzymałem staranne wykształcenie w Prawie ojczystym. Gorliwie służyłem Bogu, jak wy wszyscy dzisiaj służycie” Dz 22, 3; por. Gamaliel I w: *Jüdisches Lexikon II*, Berlin² 1968, 888—889.

⁸ Por. G. Stemberger, *Das klassische Judentum*, dz. cyt., 17.

⁹ Por. P. Schäfer, *Die sogenannte Synode von Jabne*. Zur Trennung von Juden und Christen im ersten/zweiten Jh. n. Chr., in: „Judaica” 31 (1975), 54—64; J. Petuchowski, *Der Ketzerregen* w: M Brocke, *Das Vaterunser. Gemeinsames im Beten von Juden und Christen*, Freiburg² 1980, 90—101; Sch. Ben-Chorin, *Die Ketzerformel* w: P. C. Müller — W. Stenger, *Kontinuität und Einheit*. Festschrift für F. Mussner, Freiburg 1981, 473—483.

dy owej separacji znajdujemy w Ewangelii św. Jana:¹⁰ „Tak powiedzieli jego rodzice, gdyż bali się Żydów. Żydzi bowiem już postanowili, że gdy ktoś uzna Jezusa za Mesjasza, zostanie *wyłączony z synagogi*” (J 9, 22). „Niemniej jednak i spośród przywódców wielu w Niego uwierzyło, ale z obawy przed faryzeuszami nie przyznawali się, aby ich *nie wyłączono z synagogi*” (J 12, 42). „*Wyłączą was z synagogi...*” (J 16, 2) por. „... *i gdy was wyłączą...*” Łk 6, 22).

Drugim ważnym wydarzeniem w Jabne było sporządzenie listy ksiąg biblijnych do użytku kultycznego, względnie do nauczania religii. Wielu biblistów widzi w obydwu posunięciach Gamaliela II lęk żydostwa przed chrześcijaństwem. Żydostwo broniło się jednak nie tylko przed chrześcijanami, ale też przed innymi próbami odłamu.¹¹

Nie wiemy dokładnie, kiedy zmarł Gamaliel II. Przypuszczalnie śmierć jego nastąpiła pomiędzy rokiem 100 a 120 po n. Chr.¹²

Jabne straciło na znaczeniu przed wybuchem powstania Bar Kochby w roku 132. Wtedy na pierwszy plan wychodzą, dwie szkoły Jiszmaela i Akiby. Jiszmael nauczał w południowej Judei, Akiba w Bene Baraq (w pobliżu dzisiejszego Tel Avívu). Oprócz tego istniały jeszcze inne szkoły rabinackie, między innymi słynna szkoła w Lod.

Po powstaniu Bar Kochby rodzi się nowy ośrodek talmudyczny w Usza, w Górnej Galilei, który przejął kierowniczą rolę nad palestyńskim żydostwem.

Wiedeń

KS. NORBERT MENDECKI

¹⁰ G. Stemberger, *Die sogenannte „Synode von Jabne*”, dz. cyt., 14—15.

¹¹ Por. P. Schäfer, dz. cyt., 116—124; G. Stemberger, *Das klassische Judentum*, dz. cyt., 18.

¹² G. Stemberger, *Das klassische Judentum*, dz. cyt., 18.